

öğrencisine, kendisinden rivayet ettiği hadiste lahn yapması halinde hakkında yalan uydurmuş olacağını söylemesi de bunu göstermektedir (İrâkî, III, 53).

BİBLİYOGRAFYA :

Râmihürmüzî, *el-Muḥaddisü'l-fâsıl* (nşr. M. Accâc el-Ḥatîb), Beyrut 1391/1971, s. 524-532; İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'ü beyânî'l-İlm* (nşr. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyri), Riyad 1414/1994, I, 339-353; Ḥatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Muhammed el-Hâfız et-Ticânî), Kahire 1972, s. 284-287; Burhâneddin el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Şalâh* (nşr. Ebû Abdullah M. Ali Semek), Riyad 1418/1998, s. 252-257, 367; İbnü'l-Mülâkkın, *el-Mukni' fi 'ulûmi'l-ḥadis* (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey'), İhsâ 1413/1992, I, 378-382; İrâkî, *Fethu'l-muğis*, III, 53-58; Şem-seddin es-Seḥâvî, *Fethu'l-muğis*, Beyrut 1403/1983, II, 257-270; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Kahire 1385/1966, II, 105-110; *Tecrid Tecemesi*, I, 479-483; Subhî es-Sâlih, *Ḥadis İlimleri ve Ḥadis İstılahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), İstanbul 1997, s. 60-61, 268-270; Abdülcebbar Ulvan en-Nâyile, "el-Ḥadîşü'n-nebeviyyü's-şerîf min meşâirî'd-der-sî'n-naḥvî", *Âdâbü'r-Râfideyn*, VIII, Musul 1981, s. 530-538.

M. YAŞAR KANDEMİR

LAHOR

Pakistan'ın ikinci büyük şehri.

Pakistan'ın batı kesimindeki en büyük yerleşim birimi ve Pencap eyaletinin merkezi olup İndus Irmağının kollarından Ravi'nin sol kıyısında kurulmuştur. Bazı Hindu tarihçileri, şehrin adını tanrı-kral Ramacandra'nın oğlu Lava'ya (Loh) izâfe et-seler de gerçekte adın nereden geldiği bilinmemektedir. Belâzürî, 44 (664) yılında Muâviye b. Ebû Süfyân'ın kumandanlarından Mühelleb b. Ebû Sufre'nin Benah ve el-Ahvar'a (Lahor'un Arapça şekli) sefer düzenlediğinden bahsetmektedir. 372'de (982) yazılan *Ḥudûdü'l-âlem*'de de Lahor'un Mültan emîrinin hâkimiyetinde bulunduğu kaydedilir. Şehir 991'den sonra Hindûşâhîler'in, 1013-1014'te Gazneli Mahmud'un eline geçti. Sultan Mahmud, Lahor Kalesi'ni tahkim ederek burada Horasan'dan getirdiği Türk ve Tacik askerlerinden oluşan bir garnizon kurdu. Daha sonra Gazneliler'in en gözde şehri haline gelen Lahor, devletin bağımsızlığını yitirmesinin ardından varlığını koruyan doğu kesiminin merkezi oldu ve müstakil bir askerî ve sivil yapıya kavuşturuldu. Şehir Oğuz saldırılarından bunalan Hüsrev Şah'a da (1152-1160) ev sahipliği yaptı. Onun oğlu son sultan Hüsrev Melik ise artık sadece Lahor merkezli Pencap topraklarına hükmetmekteydi. Gazneliler döne-

mi boyunca Lahor, özellikle sûflilerin yoğun faaliyetleriyle Hindistan'ın İslâmlaşması yolunda önemli bir konumda bulunmuştu. Sultan Mahmud'un saltanatında Şeyh Hüseyin Zencânî burada bir dergâh kurdu; daha sonra gelen Hücvîrî de vefatına kadar (465/1072 [?]) burada yaşadı. Bu dönemde Lahor'a pek çok âlim, şair, sanatkâr ve tüccar yerleşmiştir.

582'de (1186) Gur Sultanı Muizzüddin Muhammed Lahor'a hâkim oldu. Onun ölümü üzerine kumandanlarından Kutbüddin Aybeg buraya yerleştiyse de Sultan İltutmış (1211-1236) Delhi'yi kendisine merkez seçince şehir giderek önemini kaybetmeye başladı. 1241'de Moğol tahribat ve katliamını da geçirdikten sonra Tuğluklular dönemine kadar gelişme imkânı bulamayan Lahor Lûdîler devrinde tahkim edildi. Bâbü Şah'ın Hindistan'a gelip Lûdî Sultanlığı'na son vermesiyle el değiştiren şehir, bir ara Hümâyun'un saltanatı sırasında taht iddiasında bulunan kardeşi Kâmrân Mirza tarafından işgal edildi.

1588-1599 yılları arasında Lahor'da oturan Ekber Şah Keşmir, Kandehar, Belücistan ve Sind'i fethetmek için burayı üs olarak kullandı. Şehir, yeniden eski önemini kazanmaya başladığı Ekber döneminde el sanatları, ipekçilik, dericilik, halıcılık, demir işçiliği ve silâh imalâtında büyük gelişme kaydetti. *Âyin-i Ekberî*'de pek çok ülke tüccarının Lahor'da yaşadığı, özellikle gemi endüstrisinin çok geliştiği belirtilerek ırmak yoluyla buradan Thatta'ya kadar yapılan gemi taşımacılığından bahsedilmekte ve bu bilgiden, Lahor'un ticarî ve iktisadî hayatının Hindistan ve Ortadoğu ile bir bütünlük sağladığı anlaşılmaktadır. Ekber'in halefi Cihangir Şah'ın oğlu Hüsrev babasına karşı ayaklandığında kısa bir süre Lahor'u iş-

gal ettiyse de Cihangir'in askerleri hemen onu ve adamlarını cezalandırdılar. Cihangir 927'den (1521) sonra Lahor'u başşehir yaptı; böylece buradaki ticarî ve kültürel hayat yeniden canlılık kazanmaya başladı. Şah Cihan zamanında su kanalları açılarak 135 km. uzaklıktan şehre su getirildi. 1737'de Nâdir Şah, Kâbil'den Lahor'a kadar bütün bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. Nâdir Şah 1739'da Hindistan'dan ayrıldıysa da Lahor bu tarihten sonra eski istikrarına bir daha kavuşamadı ve Ahmed Şah Dürrânî zamanında da (1747-1773) karışıklıklar devam etti. Şehir, XVIII. yüzyılın sonlarından 1850'lere kadar burayı ele geçiren Sihler'in hâkimiyetinde kaldı. Bu dönemde şehirdeki müslümanların kültürel varlıkları ve sosyoekonomik durumları gittikçe kötüleşti. Bu tarihlerden 1947'ye kadar İngilizler'ce yönetilen Lahor 1947'den sonra Pakistan topraklarına katıldı.

İngiliz hâkimiyetinde Pencap eyaletinin merkezi olma durumunu sürdüren Lahor'da hızlı bir şekilde İngiliz kurumsallaşması yaşanmaya başlandı. Eski şehir geleneksel yapısıyla devam ederken bir taraftan da İngilizler'in idarî ve sosyokültürel ihtiyaçlarını karşılayacak Hindî, İslâmî ve Avrupaî özellikler taşıyan yeni binalar yapıldı. 1857 olaylarından sonra İngilizler'in uyguladığı ayırıcılığın etkisiyle şehirdeki müslümanlar ekonomik ve sosyal hayatta çok gerilerde kaldılar. Lahor, 1875'te kurulan ve Hindu milliyetçiliğini savunan Arya Samaj hareketinin önemli merkezlerinden biri haline geldi. Buna karşılık müslümanlar da 1895'te Encümen-i Himâyet-i İslâm teşkilâtını kurdular. 1907'de Müslüman Birliği'nin Lahor şubesi faaliyete geçti. Lahorlular daha sonra Hindistan Hilâfet Hareketi içerisinde yoğun faaliyet gösterdiler. 23 Mart

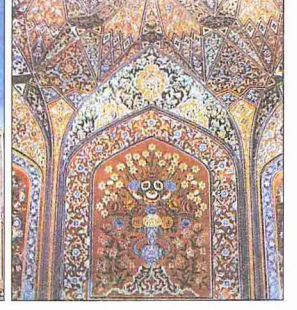
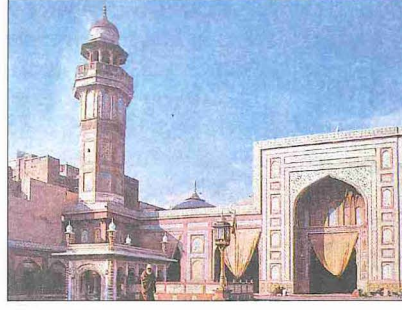
Lahor'un 1846 yılına ait bir gravürü (The British Library - Londra)

1940'ta Hindistan'da iki devlet kurulması kararı ilk defa Lahor'da açıklandı. 1947'de kurulan Hindistan ve Pakistan arasında Pencap bölgesi ikiye ayrıldı ve Lahor Pakistan'da kaldı. Ancak bu arada müsülman nüfusa yönelik yoğun sindirme ve yıldırma girişimleri oldu. Hindistan sınırının çok yakınında bulunan Lahor 1965 ve 1971'de iki defa savaş tehdidinde kaldı; buna rağmen gelişmesi devam etti ve hızla kalabalıklaşarak 1941 yılında 672.000 olan nüfusu 1961'de 1.296.000'e ulaştı.

Lahor özellikle İslâmî dönemdeki mimari eserleriyle ünlüdür. Ancak en eskileri teşkil eden Gazneli yapıları ortadan kalkmış, geriye daha çok Bâbürlü dönemi eserleri kalmıştır. 1566'da Ekber Şah Lahor Kalesi'nin yeniden inşasını başlattı; Cihangir, Şah Cihan ve Evrengzîb de önemli ilâve ve değişiklikler yaptılar. Ekber ayrıca şehrin etrafını on üç kapılı bir surla çevirtmiştir. Lahor'daki başlıca camiler tamamı XVII. yüzyılda yapılan Mer-yem Zamânî, Moti, Vezirhan, Anaga, Kanboh ve 100.000'e yakın cemaat kapasitesiyle dünyanın en büyük camilerinden biri olan Bâdşâhî camileridir. Şehirde bu camilerden başka çoğunluğu yine XVII. yüzyıla ve daha sonrasına ait olan birçok türbe bulunmaktadır. Bâdşâhî Camii'nin hemen yanındaki Muhammed İkbâl'in türbesi bunlardan biridir. Lahor'da Bâbürlü sultanları tarafından yaptırılan ve hemen tamamı merkezî bina, platform ya da havuza kavuşan, dik yürüyüş yolları ile düzenlenmiş "çarbağ" tarzında altıdan fazla bahçe yer almaktadır (bk. BAHÇE). Ayrıca bütün önemli türbelerin etrafında yük-

Lahor Vezirhan
Camii ile
içinden
bir görünüş

sek duvarlarla çevrili bahçeler bulunmaktadır. Bu bahçelerin en dikkat çekici olanları, Ekber Şah'ın Lahor Kalesi'ni yeniden inşa ettirirken yapımını başlattığı ve Cihangir, Şah Cihan ve Evrengzîb'in devam ettirdiği bahçelerle Ali Merdân Han'ın 1052'de (1642) 320.000 m²'lik bir alan üzerine kurdurduğu ünlü Şâlâmâr (Şâlîmâr) Bahçesi'dir. Özellikle bu bahçe 400'den fazla şadırvan ve fıskiyesi, su kanalları, üç gölü ve üç büyük terası ile tarzının en güzel örnekleri arasında yer alır.

1998 sayımına göre 5.063.000 nüfusu ile Pakistan'ın Karaçi'den sonra ikinci büyük şehri olan Lahor aynı zamanda tarihi boyunca birçok ilim, fikir ve sanat adamı yetiştiren önemli bir eğitim ve kültür merkezidir. Pencap Üniversitesi (1882), Government College, King Edward Medical College, University of Engineering and Technology, İslamia College ve Kinnaird College gibi pek çok eğitim kurumunu barındıran şehirde Kâidiâzam Muhammed Ali Cinnah Kütüphanesi de yer almaktadır. Lahor günümüzde Pakistan'ın en büyük sanayi merkezlerinden biridir. Ülke-

nin toplam sanayi kuruluşlarının yaklaşık % 20'si burada bulunur; özellikle tekstil, demir çelik ve kauçuk sanayii çok gelişmiştir. Lahor ayrıca kara, hava ve demiryolu bağlantıları ile çevresinin pirinç ve buğdayının pazarlandığı önemli bir tarımsal ticaret merkezi durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, Leiden 1968, s. 423; *Hudûdü'l-âlem: The Regions of the World* (trc. V. Minorsky), London 1937, s. 89; Berenî, *Târîh-i Fırûz Şâhî* (nşr. Seyyid Ahmed Han), Kalküta 1862, s. 65; Ebû'l-Fazl el-Allâmî, *Â'in-i Akbarî* (ed. H. Blochmann), Kalküta 1866-67, I, 202; Cihangir, *Tüzük-i Cihangiri* (nşr. Seyyid Ahmed Han), Aligarh 1864, s. 26-29; Münşî M. Kâzım, *Âlemgirname* (nşr. Hâdim Hüseyin - Abdülhay), Kalküta 1865-75, s. 290-332; M. Hâşim Hâfî Han, *Muntehabü'l-Lübâb* (nşr. K. D. Ahmed - W. Haig), Kalküta 1860-74, II, 212-216, 651-658; Abdülhamîd Lahorî, *Pâdişâhnâme*, Kalküta 1866-72, II, 41-45, 168-170, 233-234; Nur Bahş, "Historical Notes on the Lahore Fort and its Buildings", *Archaeological Survey of India* (1902-1903), s. 218-224; Zülfikar Han Ardestânî, *Debistân-ı Mezâhib*, Leknev 1904, s. 223-246; Sücân Rây Bhândârî, *Hulâşatü't-tevârih* (nşr. Zafer Hasan), Delhi 1337/1918, s. 74-77; T. H. Thornton - H. R. Goulding, *Old Lahore*, Lahore 1924; Muhammad Nâzım, *The Life and Times of Sulţân Maĥmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 194-196; M. B. Malik, *Lahore: Past and Present*, Lahore 1952; Muhammad Waliullah Khan, *Lahore and its Important Monuments*, Lahore 1961; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids*, Edinburgh 1963, s. 76-78; J. Burton Page, "Wazir Khan's Mosque", *Splendours of the East* (ed. R. E. M. Wheeler), London 1965, s. 94-101; Muhammed Sâlih Kanbûh, *'Amel-i Şâlih* (nşr. Gulâm Yezdânî), Lahor 1967, I, 516-520; II, 5-9; S. Crowe - S. Haywood, *The Gardens of Mughal India*, London 1972; Kanahayâ Lâl, *Târîh-i Lahor*, Lahor 1977; Mirza Ca'fer Hüseyin, *Ķadim Lahor ki Ķhîr Bahâr*, Delhi 1981; S. Muhammad Latif, *Lahore: Architectural Remains*, Lahore 1981; a.mlf., *Lahore: Its History, Architectural Remains and Antiquities*, Lahore 1982; Mohammad Bâqir, *Lahore: Past and Present*, Lahore 1993; M. A. Chaghatai, "Pre-Mughal Architecture of Lahore (Ghaznavide Period)", *Proceedings of the Pakistan History Conference*, II, Karachi 1953, s. 230-234; R. B. Whitehead, "Lâhûr", *IA*, VII, 6-8; P. Jackson, "Lâhawr", *EI²* (İng.), V, 597-599; P. A. Andrews, "Lâhawr (Monuments)", *a.e.*, V, 599-601.

Lahor Kalesi'nden Padişah Camii ve Sih Anıtı'nın görünüşü

